

Beata Michalec¹

Partnerstwo publiczno-społeczne. Współpraca Towarzystwa Przyjaciół Warszawy z Muzeum Historycznym m.st. Warszawy w latach 1963–2002

Streszczenie

Już pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. można było zauważyć w Polsce współpracę muzeów ze stowarzyszeniami, dziś nazwalibyśmy to modelowym partnerstwem publiczno-społecznym. Przykładem takiego partnerstwa jest współpraca pomiędzy Towarzystwem Przyjaciół Warszawy (TPW) a Muzeum Historycznym m.st. Warszawy, która rozpoczęła się w 1963 r. i trwała nieprzerwanie przez wiele lat jeszcze po śmierci prof. Stanisława Lorentza, dyrektora Muzeum Narodowego w Warszawie, współzałożyciela i pierwszego prezesa TPW. Jej efektem była działalność kulturalna, naukowo-badawcza czy edukacyjna. W ramach tej współpracy powołano oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy – Muzeum Woli. Inicjatywa utworzenia tej placówki wyszła z kręgu członków oddziału wolskiego TPW. Wydarzeniami kulturalnymi organizowanymi wspólnie przez muzeum i stowarzyszenie były wystawy kolekcjonerskie, ale także sympozja, sesje naukowe oraz odczyty. Od samego początku jednym z podstawowych zadań muzeum i celów działalności Towarzystwa Przyjaciół Warszawy było krzewienie wiedzy o burzliwej przeszłości tego miasta. Niniejszy artykuł w sposób chronologiczny przedstawia realizowane we wspólnej przestrzeni działalności przedsięwzięcia, które pozwoliły skonsolidować środowisko warszawskich historyków, historyków sztuki, muzealników, varsavianistów i kolekcjonerów. Inicjatywy te przyczyniły się do wzbogacenia oferty kulturalnej miasta, z której mogła skorzystać większość mieszkańców i turystów odwiedzających stolicę. Współpraca pomiędzy TPW a Muzeum Historycznym m.st. Warszawy rozwijała się także poza terenem Warszawy. Pracownicy muzeum i społecznicy z TPW przekazywali kolejnym pokoleniom wiedzę o dziedzictwie

¹ Dr Beata Michalec, Instytut Historii, Akademia Finansów i Biznesu Vistula, Muzeum Niepodległości w Warszawie, al. Solidarności 62, 00-240 Warszawa, e-mail: b.michalec@muzn.pl, nr ORCID: 0000-0002-3001-2382.

materialnym i niematerialnym stolicy. Do dziś wiele eksponatów udostępnianych na wystawy przez osoby prywatne pozostaje w zbiorach Muzeum Warszawy.

Słowa kluczowe: stowarzyszenie, muzealnictwo, wystawy, kolekcjonerstwo, ekslibrisy, zbiory, varsaviana

Wstęp

Przejawem szczególnej aktywności Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (TPW) na polu naukowym, varsavianistycznym i oświatowym była współpraca z Muzeum Historycznym m.st. Warszawy². Dobrym relacjom sprzyjało to, że współzałożycielami Towarzystwa byli m.in. prof. Stanisław Lorentz – dyrektor Muzeum Narodowego w Warszawie i prof. Janusz Durko – dyrektor Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, wieloletni członek Zarządu Głównego TPW.

Muzeum Historyczne m.st. Warszawy od początku swej działalności postawiło sobie za cel upowszechnianie wiedzy o przeszłości Warszawy, szczególnie wśród dzieci i młodzieży (Sołtan 2007: 50). Pracownicy tej placówki współdziałali w tym zakresie z Komisją Historyczną czy Komisją Młodzieżową TPW utworzoną jesienią 1968 r. przy Zarządzie Głównym Towarzystwa. Podjęto wspólny wysiłek zapoznania młodzieży z historią stolicy. Doskonałym przykładem tej współpracy były „Kursy wiedzy o Warszawie” organizowane przez Komisję Młodzieżową TPW przy wsparciu pracowników muzeum, głównie z Działu Naukowo-Oświatowego. Młodzież w ramach kursów zdobywała odznaki „Młodego Przyjaciela Warszawy”. Kurs dzielił się na pięć stopni, a program każdego z nich realizowany był cyklicznie od września do kwietnia. Pierwszy poziom nazwano – zielony, wyższe kolejno: czerwony, brązowy, srebrny i najwyższy – złoty (Klima 1976: 11). W ciągu roku szkolnego pracownicy muzeum organizowali zajęcia, wygłaszali wykłady o tematyce varsavianistycznej, takie np. jak: *Warszawa w czasie książąt mazowieckich*, *Warszawa stolicą Polski*, *Warszawa w czasie i po wojnach szwedzkich*, *Warszawa Stanisława Augusta Poniatowskiego*. Angażowali się również w opracowanie programów oraz uczestniczyli w posiedzeniach Komisji Młodzieżowej, współdecydując, komu należy przyznać odznakę. Warunkiem otrzymania czerwonej odznaki było wykazanie się wiedzą na temat dowolnej kamieniczki posadowionej na

² W latach 1948–2014 Muzeum Historyczne m.st. Warszawy kontynuowało działalność powstałego w 1936 r. Muzeum Dawnej Warszawy, gromadząc i prezentując zbiory związane z historią Warszawy. W kwietniu 2014 r. nazwę placówki zmieniono na Muzeum Warszawy.

Rynku Starego Miasta, fragmentu Muzeum Historycznego. Warszawska młodzież miała za zadanie poznać ekspozycje stałe i wystawy czasowe organizowane w muzeum i tą drogą zdobywać wiedzę na temat historii stolicy. Pierwsze odznaki „Młodego Przyjaciela Warszawy” zostały wręczone 22 marca 1970 r. w siedzibie Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Prezes TPW prof. Stanisław Lorentz osobiście wręczył zieloną odznakę 120 uczennicom i uczniom z warszawskich szkół (Durko 2007: 325).

W upowszechnianie wiedzy varsavianistycznej szczególnie zaangażowała się doświadczona kustosz muzeum Alina Sokołowska, przed wojną pracownik Muzeum Dawnej Warszawy – oddziału Muzeum Narodowego. Była osobą najbardziej oddaną kształceniu młodzieży w ramach kursów, pełniła funkcje członka Komisji Rewizyjnej i Komisji Programowej. Weszła w skład Zarządu TPW w Oddziale Wola, którego członkiem została w 1967 r. (Durko 2007: 50). Była społeczną przewodniczącą Komisji Historycznej, zajmowała się działalnością wydawniczą wolskiego oddziału Muzeum, wchodząc w skład redakcji biuletynów: *Wola 1919–1939* (1969), *VI wieków Woli* (1970), *VI wieków Woli. Wolskie zakłady przemysłowe. Szpital na Woli w 1944 r.* (1971), *VI wieków Woli. Artykuły i materiały* (1972), *Wola. Materiały do dziejów szkolnictwa* (1974). Biuletyny dostarczały członkom TPW informacji o bieżących pracach oddziału wolskiego, jak również stanowiły materiał edukacyjny dotyczący historii tej dzielnicy.

Warto nadmienić, iż w tym samym budynku, w którym od roku 1970 mieści się siedziba Towarzystwa Przyjaciół Warszawy przy placu Zamkowym 10 w Warszawie, znajdowała się na II piętrze w latach 1975–2005 siedziba Działu Archeologicznego Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Wspólna przestrzeń działalności

Utworzenie w 1965 r. Muzeum Woli – Oddziału Muzeum Historycznego m.st. Warszawy było inicjatywą członków oddziału wolskiego TPW (Rogalska 1997: 120–121). Czuli się oni spadkobiercami Towarzystwa Przyjaciół Woli działającego w latach 1916–1939 (Michalec 2020: 17). Było to nawiązanie do idei, która zrodziła się w latach trzydziestych właśnie wśród członków istniejącej wówczas organizacji. Członkowie Oddziału Wola TPW pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. wystąpili do mieszkańców dzielnicy z apelem o przekazywanie „tego wszystkiego, co warto ocalić od zapomnienia” (*Sprawozdanie...* 1970: 30).

Idea powstania Muzeum Woli została zrealizowana dzięki zaangażowaniu członków TPW i wsparciu organizacyjnemu i finansowemu wolskich zakładów przemysłowych. Utworzenie nowej placówki kulturalnej poprzedziła w styczniu 1973 r. sesja popularnonaukowa poświęcona dziejom Woli, oraz towarzysząca jej wystawa *VI wieków Woli*, zorganizowana w Fabryce Wyrobów Precyzyjnych im. gen. Karola Świerczewskiego (Rogalska 1999: 121). Podczas sesji powołano Społeczny Komitet Budowy Muzeum (Wyderkowa 1977: 100).

Wystawa *VI wieków Woli* to wspólne dzieło Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, Muzeum Historycznego m.st. Warszawy oraz Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej na Woli we współpracy z wolskim oddziałem TPW. Jej kuratorem był historyk dr Józef Kazimierski – dyrektor Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, prezes Oddziału Wola TPW (Szczepański 2006: 16–23). Zwiedzający od 19 stycznia do 28 lutego 1973 r. mogli obejrzeć archiwalia dotyczące Woli, w tym plany i rysunki architektoniczne, portrety dawnych właścicieli dzielnicy, obrazy odnoszące się do znaczących wydarzeń historycznych, takich jak: elekcje królów polskich, „potop” szwedzki, wojny napoleońskie i powstania narodowe. Wyeksponowano także dokumenty związane z rozwojem wolskiego przemysłu, dzieła sztuki, wyroby z nieistniejących już miejscowych fabryk, zdjęcia z okresu II wojny światowej (Pietrzak 1999: 357). Na wystawie nie zabrakło również druków ulotnych i prasy archiwalnej rozpowszechnianej masowo w XIX i XX w. Ekspozycję zwiedziło ponad 16 tys. osób. Po demontażu jej elementy zabezpieczono na potrzeby organizacji Muzeum Woli. Planowano je pokazać w ramach obchodów 600-lecia Woli w zabytkowym pałacyku przy ul. Srebrnej (Kazimierski 1974: 689).

Muzeum, otwarte dla zwiedzających 1 września 1974 r., mieści się do dzisiaj w XIX-wiecznym pałacyku Bormana przy ul. Srebrnej 12. Mieszkańcy Warszawy mogli w nim oglądać ekspozycję stałą prezentującą dzieje Woli od czasów najdawniejszych do współczesności. Wielki wkład w jej przygotowanie wniosły Alina Sokołowska i Teresa Wyderkowa (Mórawski 1994: 64). Początkowo zadaniem muzeum było przedstawianie dziejów dzielnicy, historycznych tradycji i planów dotyczących tego prężnie rozwijającego się obszaru stolicy. Muzeum prowadziło działalność ekspozycyjną, naukowo-badawczą, oświatową i popularyzatorską. Duży nacisk kładziono na popularyzację dziejów dzielnicy wśród młodzieży ze szkół wolskich. Nie tylko zwiedzała ona ekspozycję stałą i wystawy czasowe. Na terenie muzeum organizowano lekcje wychowania obywatelskiego i konkursy historyczne. Pracownicy muzeum pomagali w tworzeniu szkolnych izb pamięci, opracowywaniu dyplomowych

prac maturalnych z zakresu historii dzielnicy, prowadzili „Kursy Wiedzy o Warszawie”. Wspólnie z Oddziałem Wola TPW urządzali spotkania z wybitnymi przedstawicielami życia politycznego, naukowego i gospodarczego Warszawy oraz liczne imprezy kulturalno-oświatowe (Durko 1979: 488–489).

W zakresie wystawiennictwa muzeum stawiało sobie za cel wzbogacanie ekspozycji stałej *VI wieków Woli*. W miarę pozyskiwania nowych materiałów była ona aktualizowana i doskonalona. Ważnym jej uzupełnieniem były wystawy czasowe, organizowane 3–4 razy w roku, ukazujące wybrane problemy z przeszłości i współczesności dzielnicy Wola (Durko 1979: 112). Przy współudziale Oddziału Wola TPW zorganizowano na terenie Muzeum Woli w 1976 r. pokaz rysunków i fotografii *Warszawa 1945–1975 w oczach dzieci i młodzieży wolskiej* (Wyderkowa 1977: 103). Muzeum Woli wspólnie z Oddziałem Wola TPW prowadziło działalność edukacyjną, zapoznając mieszkańców stolicy z bogatą historią dzielnicy, a ludzie przychodzili na spotkania, przynosząc rodzinne pamiątki i przekazując je do zbiorów muzealnych. Organizowano także spotkania kameralne z ciekawymi ludźmi z dzielnicy, Warszawy i kraju.

Po ponad trzech latach działalności Muzeum Woli prof. Stanisław Lorentz podczas sesji popularnonaukowej *Kultura Warszawy* podsumowywał, że muzeum jak najlepiej wypełnia swoje zadanie. Uwydatnia ważne wydarzenia w dziejach dzielnicy, zwraca uwagę na szczególną rolę, jaką odgrywała Wola w dziejach Polski – „tu przecież leży pole elekcyjne, użytkowane od 1586 roku do 1764 roku” (Lorentz 1979: 476).

Placówka muzealna po okresie początkowym, gdy kustoszem i zarazem kierownikiem placówki była Teresa Wyderkowa – uczestniczka powstania warszawskiego, współorganizatorka Muzeum Woli, aktywna działaczka TPW, członkini Zarządu Oddziału Praga Północ, a następnie Zarządu Oddziału Wola TPW – coraz bardziej wiązała się z Wolą i jej przeszłością (*Wola, kultura i oświata...* 1983: 4, 79). Pierwsze muzeum dzielnicowe w Polsce, pierwsze muzeum w dzielnicy o bogatej tradycji robotniczej i burzliwej historii upowszechniało i utrzymywało wiedzę oraz podejmowało i prowadziło badania naukowe, włączając w nie wyższe warszawskie uczelnie. Zainteresowania pierwszej kierowniczki Muzeum Woli – Teresy Wyderkowej skupiały się właśnie na działalności naukowo-badawczej. Zależało jej bardzo na gromadzeniu materiałów bibliograficznych, ikonograficznych i archiwalnych. Wysiłki, które podejmowała w tym zakresie, miały na celu stworzenie na terenie Muzeum Woli centrum informacji na temat dziejów dzielnicy (Wyderkowa 1975: 89).

Muzeum Woli i Towarzystwo Przyjaciół Warszawy dążyło do utrwalenia pamięci o polu elekcyjnym w miejscu historycznym, w którym odbywały się elekcje królów polskich. Placówka muzealna w tamtym okresie nie była martwą instytucją, rozwijała się wszechstronnie, kładąc nacisk na działalność kolekcjonerską, dokumentacyjną i społeczno-oświatową, ściśle współpracując z TPW, udzielając informacji, prowadząc konsultacje i działalność edukacyjną. Zakres oddziaływania sieci muzealnej na Woli byłby niepełny, gdyby nie Oddział Wola TPW, który bardzo ściśle współpracował z Muzeum Woli i tu miał swoją siedzibę. Oddział w tym czasie liczył ponad 400 członków zwyczajnych, 63 wspierających – były to zakłady pracy, siedem kół środowiskowych przy zakładach pracy i 33 koła szkolne. Jak zauważył S. Lorentz, „Muzeum Woli i Oddział Wola Towarzystwa Przyjaciół Warszawy to potężny aktyw kulturalny, który już wiele znaczy, a może odegrać rolę jeszcze niepomniernie większą” (Lorentz 1979: 476). Powstanie Muzeum Woli, będącego oddziałem Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, dzięki zaangażowaniu członków TPW dawało nadzieję ówczesnym mieszkańcom miasta na powstawanie kolejnych muzeów dzielnicowych jako instytucji użyteczności publicznej. Podnoszono w gronie muzealników i TPW sprawę powstania instytucji muzealnej na Pradze, uważając, że istnieje pilna konieczność jej utworzenia. Prawobrzeżna część Warszawy pozostawała po wojnie bardzo zaniedbana, a przecież to po tej stronie Wisły zachowały się budynki unikatowe pod względem architektonicznym, wyczuwało się tu klimat przedwojennej stolicy. Muzeum Warszawskiej Pragi powstało dopiero w 2007 r. jako oddział Muzeum Warszawy. Nowo powstała instytucja kultury, zgodnie z nazwą, została poświęcona Pradze, prawobrzeżnej części miasta i jej dziedzictwu.

Współpraca pomiędzy TPW i Muzeum Historycznym m.st. Warszawy dynamicznie się rozwijała, wychodząc poza granice miasta. *Warszawa w malarstwie współczesnym* – pod takim hasłem od 10 listopada do 2 grudnia 1973 r. została zorganizowana wystawa wspólnie przez Muzeum Historyczne m.st. Warszawy oraz oddział częstochowski TPW w Muzeum Okręgowym w Częstochowie (Pietrzak 1999: 359). Kolejna ekspozycja prezentowana w częstochowskim muzeum w 1974 r. pod nazwą *Warszawa w grafice* składała się ze zbiorów warszawskiego muzeum, a zorganizowały ją wspólnie Oddział Częstochowa TPW i Muzeum Historyczne m.st. Warszawy.

20 lutego 1978 r. otwarto cenną, jako dokument swego czasu, wystawę rysunków, akwarel i gwaszy Antoniego Suchanka *Warszawa 1945*. Zorganizowały ją wspólnie muzeum oraz Oddział Centrum TPW. Znany malarz i grafik utrwalił wiernie zrujnowane zabytki starej Warszawy.

Prace z tego cyklu, w liczbie ok. 180, ofiarował Muzeum Historycznemu m.st. Warszawy dzięki staraniom Towarzystwa Przyjaciół Warszawy. 53 z nich udostępniono publicznie. Na wystawie znalazła się teka autolitolitograficzna *Ruiny starej Warszawy*, zawierająca część prac z tego cyklu, o których autor napisał w przedmowie, że „będą niezapomnianym dowodem zbrodni niemieckiej”. Otwarcia wystawy dokonali kustosz Andrzej Sołtan i prezes TPW Oddział Centrum Krystyna Krzyżakowa (*Notatnik... 1978*: 22). Na uroczystość przybył najmłodszy syn artysty Henryk oraz córka Alicja Rucińska z synem Piotrem. Sam artysta ze względu na zły stan zdrowia nie mógł wziąć udziału w spotkaniu. Organizatorzy zadbali, aby goście mogli wysłuchać wywiadu prasowego przeprowadzonego z Antonim Suchankiem, który odtworzono z taśmy magnetofonowej.

Na wystawie w Muzeum Woli zorganizowanej w 1979 roku *Warszawa u progu niepodległości w zbiorach kolekcjonerów* prezentowano varsavianistyczne zbiory: Wacława Błazejewskiego, Janusza Dunina, Rudolfa Gołębiowskiego, Stefana Karpińskiego, Krzysztofa Klingera, Stanisława Ledóchowskiego, Karola Małcużyńskiego, Jana Piotra Pruszyńskiego, Andrzeja Szczepkowskiego i Konrada Zawadzkiego. Przedsięwzięcie zorganizowały wspólnie: Muzeum Woli, „Kurier Polski”, Towarzystwo Przyjaciół Książki i Towarzystwo Przyjaciół Warszawy (Otrębski 1979: 186–187). Wystawę masowo odwiedzali mieszkańcy miasta i turyści. Gośćmi specjalnymi byli uczestnicy sesji popularnonaukowej, która odbyła się 18 i 19 stycznia 1979 r. w sali Warszawskiej Pałacu Kultury i Nauki, a zorganizowana była z okazji 60-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości. Wzięli w niej udział najwybitniejsi polscy historycy: prof. Andrzej Zahorski, prof. Stefan Kieniewicz, prof. Krzysztof Dunin-Wąsowicz, doc. dr hab. Tomasz Szarota, prof. Aleksander Gieysztor, prof. Stanisław Lorentz, prof. Marian M. Drozdowski i inni.

Przy okazji organizacji wystawy *Warszawa w twórczości Bronisława Kopczyńskiego 1882–1964* Muzeum Historyczne m.st. Warszawy wydało, wspólnie z Oddziałem Saska Kępa TPW, katalog opracowany przez Zofię Morkę (Cieplowski, Kasprowicz 2001: 337). Wystawa trwała od 17 maja do 15 sierpnia 1982 r. Jej projekt plastyczny przygotował Krzysztof Burnatowicz.

Oddział wolski TPW kontynuował współpracę ze stołeczną instytucją muzealną. Członkowie włączyli się czynnie w przygotowanie nowej wystawy monograficznej *200 lat ulicy Żelaznej*, prezentowanej w Muzeum Woli. Pierwsza wystawa została otwarta w 1970 r., następnie przygotowano wystawę retrospektywną w 1983 r. Na łamach biuletynu

organizacji ogłoszono apel do mieszkańców dzielnicy i nie tylko o pomoc w pozyskaniu dla Muzeum Woli nowych dokumentów, pamiątek życia codziennego i innych eksponatów ilustrujących życie ulicy oraz przekazanie ich w formie darów, depozytu lub zakupu (*Wola, kultura...* 1983: 62–63).

Towarzystwo Przyjaciół Warszawy przygotowało wystawę *Varsaviana. Rata et curiosa 16 kolekcjonerów warszawskich* w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy. Otwarto ją 7 lutego 1983 r., a zorganizowano z inicjatywy Juliusza Wiktora Gomulickiego, przewodniczącego Komisji Historycznej Zarządu Głównego TPW, który również dokonał wyboru i układu eksponatów i przygotował 10 haseł opisowych (Świeżewska 1983: 1–4). Ekspozycja obejmowała starodruki, autografy i rękopisy ze zbiorów profesora, których pozazdrościć mogłaby niejedna biblioteka. W ramach kolekcji prof. Juliusza W. Gomulickiego prezentowane były także prace fotograficzne Wiktora Gomulickiego seniora. Zdjęcia pochodziły z początku XX w., a przechowywane były w zbiorach syna (Meller, Niklewska 1988: 175). W nowej i mało znanej roli wystąpiła artystka dramatyczna Elżbieta Barszczewska, kolekcjonująca teatralia, głównie warszawskie, w tym również ocalałe ze zniszczeń wojennych zbiory jej ciotki Wandy Barszczewskiej, artystki teatrów warszawskich na przełomie XIX i XX w. Wydawca, historyk i bibliograf harcerstwa polskiego Wacław Błażejewski pokazał na wystawie wybrane „harceriana” oraz rzadkie pozycje z dziedziny starej powieści o tematyce warszawskiej. Tadeusz Burchacki – członek Zarządu Oddziału Saska Kępa TPW, inżynier budownictwa lądowego, kolekcjoner autografów znanych i zasłużonych osób, przedstawił varsaviana dotyczące Saskiej Kępy. Józef Chudek, literat, historyk, dokumentalista, wystawił kilkanaście wybranych nutowych wydań utworów muzycznych z lat 1896–1945 o tematyce warszawskiej. Historyk, kierownik Pracowni Dziejów Warszawy IH PAN, prof. Marian M. Drozdowski udostępnił dzieła poświęcone wojennym dziejom Warszawy lat 1939–1945 wydane za granicą i to głównie w językach obcych. Rudolf Gołębiowski, aktor, kolekcjoner od 1934 roku, ze swych zbiorów wybrał do prezentacji rzadko spotykane książki, śpiewniki, pozycje nutowe i fotografie składające się na wdzięczny obraz, jak pisano, „Warszawki” z przełomu XIX i XX w. (Krzyżakowa 1983: 5–6). Z kolekcji publicysty Wacława Grymowskiego wystawiono eksponaty związane ze 120. rocznicą wybuchu powstania styczniowego. Ludwik Kasiński – wydawca i varsavianista – zaprezentował m.in. rysunek Jeana Cocteau przedstawiający warszawską syrenkę i barwną akwarelę Nikifora zatytułowaną przez niego *Warszawa*. Z kolekcji Stanisława Ledóchowskiego, publicysty, krytyka sztuki wy-

różniał się zbiór dawnych ilustrowanych kart pocztowych. Karol Małcużyński, dziennikarz i publicysta, zaprezentował zespół druków warszawskich od 1650 do 1826 r., w tym najstarszą ze znanych panoram Warszawy oraz cenny plan Warszawy. Kazimierz Pątek do prezentacji wybrał zestaw planów stolicy oraz najważniejsze druki zwarte poświęcone Warszawie w poezji, publikowane w latach 1899–1945. Bibliotekarz i kolekcjoner Jan Rogala pokazał wybrane warsaviania oraz ekslibrisy o motywach warszawskich. Andrzej Ryszkiewicz, historyk sztuki, wystawił ekslibrisy królewskie i magnackie oraz księgozbiory warszawskie z XVIII–XX w. Konrad Zawadzki, historyk prasy, warsavianista, pokazał wybrane publikacje Aleksandra Kraushara, czasopisma warszawskie oraz odbitki kserograficzne unikatowych XVI-wiecznych gazet ulotnych tłoczonych w oficynach warszawskich. Na wystawie znalazły się w gablotach wybrane eksponaty ze zbiorów Krystyny Krzyżakowej, m.in. autograf Artura Bartelsa, słynnego autora wiersza z XIX w. *A tu jest Warszawa*, zidentyfikowany przez Juliusza W. Gomulickiego (Krzyżakowa 1983: 5–6). Muzeum Historyczne, przy współpracy Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, wydało informator o wystawie autorstwa Juliusza W. Gomulickiego, który opracował graficznie Ksawery Piwocki. Wystawa mogła się odbyć dzięki prof. Gomulickiemu, który potrafił pozyskiwać zainteresowanie wielu osób i entuzjastyczną aprobatę dla swoich planów.

Inicjator zorganizowanego publicznego pokazu „rzadkich i osobliwych” warsavianów znajdujących się w rękach prywatnych wyselekcjonował fragmenty zbiorów 16 kolekcjonerów. Pozytywne opinie, z jakimi spotkał się pokaz, spowodowały, iż w niedługim czasie znaleźli się kolejni chętni do „ujawnienia rezultatów swych zbierackich pasji”, w efekcie czego tytuł pierwszej wystawy *Varsaviana – rara et curiosa kolekcjonerów warszawskich* stał się hasłem całego cyklu ekspozycyjnego (Sołtan 2003: 282).

Oba podmioty wydały wspólnie w 1983 roku, z okazji 300. rocznicy odsieczy wiedeńskiej, broszurę *Diariusz całego oblężenia wiedeńskiego od Turków i wybawienia przez wojska chrześcijańskie 1683*, którą opracował i opatrzył wstępem Konrad Zawadzki (Cieplowski, Kasproicz, 2001: 338). Została ona przesłana m.in. do Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie.

Z okazji 340 lat Kolumny Zygmunta III 26 listopada 1984 r. z inicjatywy Juliusza W. Gomulickiego, przewodniczącego Komisji Historycznej TPW, wspólnie z Muzeum Historycznym m.st. Warszawy zorganizowano sympozjum *Jest u nas Kolumna w Warszawie*. Podczas spotkania prof. Juliusz W. Gomulicki przedstawił referat *Kolumna*

w tradycji historycznej, legendzie i literaturze pięknej. Referaty wygłosili również: Mariusz Karpowicz, *Kolumna Zygmunta – zabytek niezwykły* i Jolanta Niklewska *Kolumna w ikonografii* (Wardaszkó 1986: 227). Sesji popularnonaukowej towarzyszyła wystawa, którą można było obejrzeć od 26 listopada do 31 grudnia 1984 r. w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy. Autorką scenariusza i projektu plastycznego była Jolanta Niklewska. Na wystawę złożyły się malarstwo, grafika, numizmaty, fotografie, pocztówki znaczki i pamiątki historyczne. Ekspozycje pochodziły z Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, Muzeum Narodowego, Muzeum Plakatu i ze zbiorów prywatnych R. Jakubowskiego (Pietrzak 1999: 378).

Juliusz W. Gomulicki wybrał ze swoich okazałych zbiorów niektóre materiały dotyczące Cyganerii Warszawskiej (1838–1944). Wystawił pierwodruki dzieł Seweryna Filleborna, Seweryna Zenona Sierpińskiego, Romana Zmorskiego, Jana Majorkiewicza, Józefa Bohdana Dziekońskiego, Aleksandra Niewiarowskiego i Włodzimierza Wolskiego. Znalazły się tam portrety i karykatury wymienionych wcześniej autorów oraz rysunki ich ulubionej warszawskiej kawiarni „Dziurka”, działającej w latach 20. XIX w. przy ul. Miodowej (Michalec 2021: 19). Z okazji sympozjum został wydany okolicznościowy folder, a samą wystawę przez trzy tygodnie zwiedziło 3560 osób (ATPW, Sprawozdanie... 1984: 4).

Komisja Historyczna TPW włączyła się w organizację obchodów 40-lecia Biura Odbudowy Stolicy (BOS). W pracach zespołu brali udział: prof. Janusz Durko, prof. Juliusz W. Gomulicki, dr Józef Kazimierski, doc. dr Konrad Zawadzki, Maria Roerichowa, Aleksandra Więcek i zaproszeni goście: prof. Zygmunt Skibniewski, inż. Stanisław Jankowski „Agaton”, dr Wanda Mołonowicz. Spotkania odbyły się w dniach: 19 października, 16 listopada i 16 grudnia 1984 r., omówiono wówczas organizację jubileuszu (ATPW, Protokoły... 1984: 19–26). Współorganizatorami jubileuszowego sympozjum było Muzeum Historyczne m.st. Warszawy oraz Archiwum Państwowe m.st. Warszawy. Na spotkanie przybyło wielu dawnych pracowników BOS-u, leciwie już wówczas osoby. Profesor Janusz Durko zorganizował nagranie wypowiedzi wszystkich uczestników sesji. Na taśmie magnetofonowej zarejestrowano następujące wypowiedzi i referaty: prof. Piotra Biegańskiego *O historyczną tożsamość miasta*, prof. Zygmunta Skibniewskiego *Prace urbanistyczne BOS*, prof. Eugeniusza Olszewskiego *Planowanie gospodarcze BOS*, inż. arch. Stanisława Jankowskiego *Trasa W-Z*, inż. Wojciecha Piroga *Społeczne Przedsiębiorstwo Budowlane w pierwszych latach odbudowy*, a inż. Andrzej Trochimowski wyraził opinię współczesnego urbanisty na temat osiągnięć BOS-u. Po dwunastu latach od organizacji sympozjum

teksty referatów zostały opublikowane w 1996 r. w „Roczniku Warszawskim”. Żaden z ich autorów już nie żył, pozostała tylko legenda Biura Odbudowy Stolicy (Durko 2008: 220–221). Przy okazji sympozjum została zorganizowana przez Muzeum Historyczne m.st. Warszawy wystawa *Biuro Odbudowy Stolicy. Wystawa Jubileuszowa 1945–1985*, trwająca od 15 lutego do 15 marca 1985 r., na której zaprezentowano plany odbudowy ze zbiorów Gabinetu Planów Muzeum Historycznego m.st. Warszawy (Pietrzak 1999: 379).

15 września 1986 r. rozpoczęły się *Varsaviana. Rara et curiosa. Druga wystawa kolekcjonerów warszawskich*. Inicjatywa jej organizacji wyszła ponownie od Juliusza W. Gomulickiego, który dokonał wyboru i układu eksponatów. Opracowanie graficzne folderu zaprojektował Ksawery Piwocki, wstęp i redakcję, tym razem anonimowo, przygotował prof. Gomulicki (Łojewski 1986: 4). Z ramienia Towarzystwa Przyjaciół Warszawy wystawę organizowała Aleksandra Więcek, zaś ze strony Muzeum Historycznego Aleksandra Gałązka. We wstępie do katalogu wystawy zamieszczono informację: „Gorące przyjęcie, z jakim spotkała się poprzednia wystawa Varsavianów w 1983 r., skłoniła organizatorów do kontynuowania przedsięwzięcia, które ujawniło nieznane dotąd kolekcje varsavianistyczne, poszerzając wiedzę o szczęśliwie ocalałych z pożogi wojennej, a związanych z życiem dawnej Warszawy w pamiątkach historycznych” (Żytko 1987: 151–157).

W dwóch niewielkich salkach pokazano prawdziwe cuda kolekcjonerskie. Jacek J. Snopczyński prezentował zbiór widokówek związanych z Warszawą do II wojny światowej. Pokazano zbiór Jana Moczydłowskiego – varsaviana w papierach wartościowych. Uczeń, 12-letni Michał J. Pruszyński udostępnił ze swoich „sobieścianów” pamiątki związane z Wilanowem: widokówki i karty pocztowe, a jego ojciec, Jan P. Pruszyński, prawnik, pokazał wybrane varsaviana gramofonowe, a także katalogi warszawskich firm. Wystawiona została warszawska pocztówka powstańcza nieżyjącego już Aleksandra Roszkowskiego, którego zbiory rodzina ofiarowała Muzeum Historycznemu m.st. Warszawy.

Prezentowano również medale z kolekcji nieżyjącego Krzysztofa Klingera, który cały swój zbiór zapisał w testamencie Muzeum Historycznemu. Kolekcja Jerzego Hołubca poświęcona była lampom i świecznikom warszawskim. Zbiór invalidianów warszawskich z lat 1914–1944 Stefana Karpińskiego należał do nowości wystawy. Zaprezentowano kolekcję Janusza M. Szymańskiego – wybrane ekslibrisy wybitnych zbieraczy warszawskich z lat 1900–1904. Antykwareusz Andrzej Szczepka ze swojej bogatej kolekcji materiałów dotyczących powstania listopadowego pokazał książki, zaś Jan Straus, metaloznawca, wystawił klasyczne pozycje dziewiętnastowiecz-

nej varsavianistyki, bogato ilustrowane litografiami. Tadeusz Januszewski pokazał m.in. pierwodruki książek skamandrytów i kilka druków futurystów. Wystawiono wyroby srebrne i platerowane firm warszawskich ze zbiorów Krystyny Burchackiej.

Z zainteresowaniem przychodzili oglądać wystawę nie tylko mieszkańcy stolicy, ale też turyści. Pierwsza, jak i druga wystawa *Varsaviana. Rara et curiosa* w nowym kalendarzu kulturalnym Warszawy zdobyły od razu wielu wielbicieli. Druga wystawa kolekcjonerów warszawskich była konsekwentnym przedłużeniem pierwszej, obowiązywały te same zasady. Eksponowano zbiory pochodzące z prywatnych kolekcji i posiadające „warszawski rodowód”.

Warszawskie średnie szkoły ogólnokształcące w latach 1918–1939 – pod takim tytułem w miesiącach marzec–sierpień 1991 r. odbyła się wystawa organizowana przez Muzeum Woli Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy oraz Oddział Stare Miasto TPW (Cieplowski, Kasprzowicz 2001: 344). Współpraca Towarzystwa Przyjaciół Warszawy z Muzeum Historycznym m.st. Warszawy trwała nieprzerwanie jeszcze przez wiele lat po śmierci prof. Stanisława Lorentza – współzałożyciela i pierwszego prezesa TPW.

Z okazji 20-lecia działalności oddziału Muzeum Historycznego m.st. Warszawy 30 listopada 1994 r. Muzeum Woli i Oddział Wola TPW zorganizowały sesję popularnonaukową w siedzibie przy ul. Srebrnej. W spotkaniu wzięli udział wybitni varsavianieści, pracownicy naukowcy Uniwersytetu Warszawskiego, instytutów naukowych, muzeów i reprezentanci stowarzyszeń kulturalnych. Nie zabrakło również licznie przybyłych na spotkanie członków Towarzystwa Przyjaciół Warszawy. W nowym układzie politycznym, społecznym i administracyjnym podsumowano jubileusz. Pokłosiem sesji była wydana w 1997 r. publikacja pokonferencyjna *Wola ongi i dziś. Spojrzenie prawdziwe* pod red. K. Móraskiego, B. Rogalskiej, która ukazała się dzięki pomocy finansowej Urzędu Dzielnicego Warszawa-Wola Gminy Warszawa Centrum.

Trzecia wystawa z cyklu *Varsaviana. Rara et curiosa warszawskich kolekcjonerów* otworzyła się dla zwiedzających w warszawskim muzeum od 24 marca do 15 maja 1997 r. W skład komitetu organizacyjnego weszli: R. Gołębiowski, Kazimierz Pątek i Andrzej Sołtan. Komisarzem wystawy był płk Kazimierz Pątek, prezes Oddziału Żoliborz TPW. Informator ze wstępem opracował prof. Juliusz W. Gomulicki. Publiczność mogła oglądać unikatowe książki, broszury, czasopisma, druki ulotne, nuty, ryciny, ekslibrisy, pocztówki i autografy, a także oryginalne wyroby pochodzące z warszawskich fabryk sprzed 1939 r. Swoje zbiory wystawili również członkowie TPW, m.in.: inż. Tadeusz Burchacki,

prof. Juliusz Wiktor Gomulicki, Lech Królikowski i Kazimierz Pątek (Pietrzak 1999: 402). Aranżując ekspozycję, zaprezentowano różnorodność warsavianów, które zostały wybrane ze zbiorów dwudziestu warszawskich kolekcjonerów prywatnych.

Z okazji 350-lecia nadania praw miejskich Pradze w dniach od 26 marca do 5 czerwca 1998 r. muzeum warszawskie, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy oraz Towarzystwo Przyjaciół Pragi Oddział Towarzystwa Przyjaciół Warszawy zorganizowały wystawę jubileuszową *Warszawska Praga dawniej i dziś*. Dla zwiedzających wystawiono zbiory pochodzące m.in. z Archiwum Głównego Akt Dawnych, Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Narodowej w Warszawie, Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Techniki, Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie i Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (Pietrzak 1999: 405). Scenariusz ekspozycji zaplanowano tak, aby przedstawić w sposób chronologiczny historię Pragi od pradziejów, przez czasy średniowieczne, po współczesność.

Z okazji wyjątkowego jubileuszu w salach wystawienniczych muzeum od 26 października 1998 r. do 13 stycznia 1999 r. zorganizowano z inicjatywy wiceprezesa TPW prof. Juliusza Wiktora Gomulickiego wystawę poświęconą jego ojcu, wybitnemu pisarzowi warsavianiście, badaczowi dziejów Warszawy i kolekcjonerowi pt. *Wiktor Gomulicki – piewca i dziejopisarz Warszawy na 150. rocznicę urodzin*. Komisarzami wystawy byli: Kazimierz Pątek, prezes Oddziału Żoliborz TPW, i Andrzej Sołtan, wicedyrektor Muzeum Historycznego m.st. Warszawy. Projekt plastyczny wystawy opracował Andrzej Sołtan, a scenariusz oraz katalog przygotował Juliusz W. Gomulicki (Pietrzak 1999: 408). Udostępniono szerokiej publiczności nie tylko rodzinne pamiątki związane z pisarzem, na wystawie można także było obejrzeć fragmenty ocalałej kolekcji rękopisów warsavianów, które zbierał najpierw senior, a potem junior Gomulicki.

Nie mogło zabraknąć wystawy poświęconej jednemu z najwybitniejszych warsavianistów. Z okazji 90. rocznicy urodzin prof. Juliusza Wiktora Gomulickiego w 1999 r. wystawą *Zygzakiem przez JWG, czyli dwadzieścia wcieleń 90-latka Juliusza Wiktora Gomulickiego* oddano hołd dostojnemu jubilatowi. Pod tym samym tytułem ukazał się folder wydany przez muzeum. Przy szczelnie wypełnionej sali, w której miejsce zajęli przyjaciele, ludzie ze świata literatury, stowarzyszeń warsavianistycznych i pracownicy muzeum, by uczcić jubileusz, sam dyrektor Muzeum Historycznego m.st. Warszawy prof. Janusz Durko przedstawił laudację na cześć jubilata. Tuż przed zamknięciem wysta-

wy poświęconej Juliuszowi W. Gomulickiemu prof. Durko otrzymał list od jubilata:

Szanowny i Drogi Panie Dyrektorze – jutro już ostatni dzień sześciotygodniowej wystawy, która dzięki Pańskiej gościnności, życzliwości i wielkiej pomocy – że tu jeszcze dodam: przyjaźni – upamiętniła dziewięćdziesiąt rocznicę moich urodzin. Wielki to dla mnie zaszczyt i wielka osobista przyjemność, tym większa zaś, że przypomniała mi te piękne sześć lat (1980–1986) w Pańskim gabinecie, gdzie z takim pożytkiem dla warszawskiej pamięci historycznej omawialiśmy zawsze w przyjaznej dyskusji rozmaite problemy powierzone nam do rozstrzygnięcia przez Zarząd Główny ówczesnie działającego Towarzystwa Przyjaciół Warszawy. Serdecznie dziękuję Panu za tamte, jak i za obecne. I jedno, i drugie pozostawia po sobie dobrą pamięć w kulturalnych dziejach naszej stolicy (Durko 2008: 274).

Stała i bliska współpraca Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i Towarzystwa Przyjaciół Warszawy zaowocowała wystawą *Miłośnicy Warszawy – ludzie i ich dzieła*. Jej komisarzem był Kazimierz Pątek, prezes Oddziału Żoliborz TPW. W wydany z tej okazji katalog ukazał się zarys dziejów Towarzystwa Przyjaciół Warszawy pióra Marii Leskiej, członka Zarządu Głównego TPW, przewodniczącej Komisji Historycznej, i szkic pióra Olgerda Budrewicza *Warszawa inna – i ta sama*. Wystawa trwała od 17 września do 18 listopada 2001 r. Jej celem było ukazanie dziejów i osiągnięć Towarzystwa Przyjaciół Warszawy i przypomnienie postaci kilkunastu warszawianistów – uczonych i badaczy, którzy położyli wielkie zasługi w krzewieniu wiedzy o stolicy (*Miłośnicy Warszawy...* 2001: 3). Wystawę dedykowano także instytucjom, które swoją działalność poświęciły Warszawie, takim jak: Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami, Towarzystwo Miłośników Historii, Społeczny Komitet Opieki nad Starymi Powązkami, Komisja Badań Dawnej Warszawy i Pracownia Dziejów Warszawy. Autorzy wystawy przypomnieli nazwiska laureatów Nagrody Miasta Stołecznego Warszawy, Honorowych Obywateli m.st. Warszawy oraz osób, które otrzymały tytuł „Homo Varsoviensis”. Sponsorem wystawy był Zarząd Miasta Stołecznego Warszawy.

Podsumowanie

Od chwili powołania do życia Towarzystwa Przyjaciół Warszawy, a dokonało się to 18 marca 1963 r. w sali Canaletta na I piętrze Muzeum Narodowego w Warszawie, głównym celem statutowym organizacji było upowszechnianie wiedzy o Warszawie, podejmowanie działań, mających na celu połączenie przeszłości z teraźniejszością i przyszłością. Wśród wielu

dokonań Towarzystwa wyróżniało się zaangażowanie społeczne członków na polu warszawianistycznym. Grono miłośników Warszawy – nie tylko historyków, skupionych w TPW – nawiązało bliską współpracę z Muzeum Historycznym m.st. Warszawy. Wielu pracowników tej instytucji stało się członkami Towarzystwa. Ścisła współpraca była podtrzymywana przez wiele lat dzięki prof. Stanisławowi Lorentzowi, który był dyrektorem Muzeum Narodowego w Warszawie, a zarazem prezesem TPW, i prof. Januszowi Durce, dyrektorowi Muzeum Historycznego m.st. Warszawy i jednocześnie członkowi Zarządu Głównego TPW. Bezpośrednim owocem zaangażowania obu instytucji było powołanie do życia Muzeum Woli jako oddziału Muzeum Historycznego m.st. Warszawy.

Znaczący wkład w działalność stowarzyszenia wnieśli pracownicy Muzeum Historycznego m.st. Warszawy współpracujący z Komisją Młodzieżową TPW, ale także działający na niwie naukowej, współorganizujący akcje wydawnicze i wydarzenia muzealne, jakimi były wystawy warszawskich kolekcjonerów. Ci zaś w wielu przypadkach byli także członkami Towarzystwa.

Wspaniali kolekcjonerzy bardzo często po zakończeniu wystaw przekazywali zgromadzone przez siebie obiekty do Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, wzbogacając instytucję muzealną o unikatowe eksponaty. Wspólne przedsięwzięcia na polu publiczno-społecznym przyczyniły się do poszerzenia oferty kulturalnej na terenie miasta, z której mogła skorzystać większość mieszkańców i turystów odwiedzających stolicę. Do dziś wiele przekazanych eksponatów pozostaje w zbiorach Muzeum Warszawy.

Literatura

- Archiwum Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (ATPW), Protokoły posiedzeń Komisji Historycznej Towarzystwa Przyjaciół Warszawy 1984; Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (TPW) w roku 1984.
- Cieplowski S., Kasprowicz S., 2001, *Dorobek wydawniczy Muzeum Historycznego m.st. Warszawy za lata 1948–2000*, „Almanach Muzealny”, t. 3.
- Durko J., 1979, *Miejsce i rola Muzeum Historycznego m.st. Warszawy w życiu kulturalnym miasta* [w:] *Kultura Warszawy*, red. J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, Ż. Kormanowa, H. Rostkowska, A. Więcek, PWN, Warszawa.
- Durko J., 1979, *Muzeum Historyczne m.st. Warszawy 1948–1978*, „Kronika Warszawy”, nr 2.
- Durko J., 2007, *Lata sześćdziesiąte*, „Almanach Muzealny”, t. 5.
- Durko J., 2008, *Muzeum Warszawy i jego współtwórcy w mojej pamięci 1951–2003*, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy.
- Kazimierski J., 1974, *Wystawa historyczna „VI wieków Woli”* [w:] *Dzieje Woli*, red. J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, Ż. Kormanowa, H. Rostkowska, PWN, Warszawa.

- Klima F., 1976, *Rozważania o młodym przyjacielu Warszawy*, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy, Warszawa.
- Krzyżakowa K., 1983, *Varsaviana. Rara et curiosa*, „Stolica”, nr 10.
- Lorentz S., 1979, *Muzea warszawskie* [w:] *Kultura Warszawy*, red. J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, Ż. Kormanowa, H. Rostkowska, A. Więcek, PWN, Warszawa.
- Łojewski P., 1986, *Rzadkie i osobliwe*, „Sztandar Młodych”, nr 185.
- Meller B., Niklewska J., 1988, *Wiktor Gomułicki. Fotografie z lat 1901–1911*, „Kronika Warszawy”, nr 2.
- Michalec B., 2020, *Towarzystwa przyjaciół dzielnic Warszawy i ich rola w życiu społeczeństwa Stolic*, „Niepodległość i Pamięć”, nr 3.
- Michalec B., 2021, *To oni przywrócili pamięć o Norwidzie* [w:] *Norwid widziany dzisiaj*, red. B. Michalec, T. Skoczek, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa.
- Miłośnicy Warszawy – ludzie i ich dzieła: wystawa, wrzesień–listopad 2001*, 2001, red. J.W. Gomułicki, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy, Warszawa.
- Mórawski K., 1994, *20 lat Muzeum Woli*, Muzealnictwo, nr 36.
- Notatnik Warszawski*, 1978, „Stolica”, nr 12–13.
- Otrębski L., 1979, *Warszawa – Stolica Polski. W 60. rocznicę odzyskania niepodległości*, „Kronika Warszawy”, nr 3.
- Pietrzak C., 1999, *Muzeum Historyczne m.st. Warszawy*, „Almanach Muzealny”, t. 2.
- Rogalska B., 1997, *Palacyk przy Srebrnej*, „Almanach Muzealny”, t. 1.
- Rogalska B., 1999, *Muzeum Woli, historia i program* [w:] *Wola ongi i dziś. Spojrzenie prawdziwe*, red. K. Mórawski, B. Rogalska, Muzeum Woli Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy Oddział Wola, Warszawa.
- Sołtan A., 2003, *Varsaviana – rara et curiosa. Czwarta wystawa kolekcjonerów warszawskich*, „Rocznik Warszawski”, t. 31.
- Sołtan A., 2007, *Muzeum Historyczne m.st. Warszawy 1936–2006*, „Almanach Muzealny”, t. 5.
- Sprawozdanie z działalności w I półroczu 1970 r.*, 1970, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy Oddział Wola, Warszawa.
- Szczepański J., 2006, *Józef Kazimierski – regionalista, historyk Mazowsza i Podlasia*, „Rocznik Mazowiecki”, t. 18.
- Świeżewska J., 1983, *Ciekawostki i osobliwości z prywatnych szuflad*, „Express Wieczorny”, nr 24.
- Wardaszkó H., 1986, *Kronika wydarzeń w Warszawie 1 I – 30 VI 1985 r.*, „Kronika Warszawy”, nr 3–4.
- Wola, kultura i oświata: wybrane problemy*, 1983, red. S. Czechak, J. Kazimierski, J. Kowalska Z. Sutarczyk, M. Wagner, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy Oddział Wola, Warszawa.
- Wyderkowa T., 1975, *Muzeum Woli. Oddział Muzeum Historycznego m.st. Warszawy* [w:] *Wola. Lata odbudowy 1945–48*, red. J. Kazimierski, J. Kowalska, R. Łazarski, J. Rogala, C. Szczecińska, T. Wyderkowa, Towarzystwo Przyjaciół Warszawy Oddział Wola, Warszawa.
- Wyderkowa T., 1977, *Muzeum Woli*, „Kronika Warszawy”, nr 1.
- Żyto M., 1987, *Rara et curiosa kolekcjonerów warszawskich. Wystawa w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy, wrzesień 1986*, „Kronika Warszawy”, nr 2.

Public-Social Partnerships. Cooperation between Society of Friends of Warsaw and the Historical Museum of Warsaw 1963 – 2002

Abstract

By the end of the 1960s, cooperation between museums and associations could be noticed in Poland, today we would call it a model public-social partnership. An example of this is the cooperation between the Society of Friends of Warsaw (TPW) and the Historical Museum of the Capital City of Warsaw, which took place from 1963 and lasted uninterrupted for many years, even after the death of prof. Stanisław Lorentz, director of the National Museum in Warsaw, co-founder and first president of TPW. The result of this cooperation was cultural, research and educational activity. In the field of this cooperation, a branch of the Historical Museum of the Capital City of Warsaw – the Museum of Wola - was founded. The establishment of this facility was initiated by the members of the Wola branch of TPW. Another cultural event organized in cooperation between the museum and the association was the organization of not only collector's exhibitions, but also the holding of symposia, scientific sessions and lectures. From the very beginning, one of the basic tasks of the museum and the goals of the Society of Friends of Warsaw was to spread knowledge about Warsaw's turbulent past. This article presents the undertaken and implemented projects in a chronological manner, finding a common space of activity so as to consolidate the community of Warsaw historians, art historians, museologists, Varsovianists and collectors. Cooperation in the public and social field contributed to the enrichment of the cultural offer in the city, thanks to which the majority of residents and tourists visiting the capital could take advantage of it. Cooperation between TPW and the Historical Museum of the Capital City of Warsaw developed significantly and went beyond the city. Museum employees and social activists from TPW passed on to the next generations knowledge about the material and non-material heritage of the capital. To this day, many exhibits made available for exhibitions by private persons remain in the collections The Museum of Warsaw.

Key word: Association, Museology, Exhibitions, Collecting, Ex libris, Collections, Varsovianistics